

van onze dagbladen ontbreekt; wij hopen, dat hij – met zijn grote kennis van zaken en zijn vlotte pen – er nog eens toe zal komen het zo zeer gemiste standaardwerk op dit terrein te schrijven.

In een wat nauwer verband tot Tindal staat het hoofdstuk 'De Freiherr en de Freule' over zijn zuster Willy, getrouwd met de ontslagen Duitse officier en ex-korporaal in het KNIL, von Barnekow, die meende een erfenis te vinden, maar werd teleurgesteld. Wraakzucht jegens Tindal en een andere zwager, de bierfabrikant Heineken, bracht het echtpaar tot het publiceren van schandaalverhalen over onze 'deftige' kringen – lang niet altijd van waarheid ontbloot –, die het paar tenslotte wegens belediging in het gevang deden belanden. Verbijzonderlijk is het vertrouwen, dat Domela Nieuwenhuis in von Barnekow als vaste medewerker van *Recht voor Allen* enige tijd gesteld heeft.

Voor zijn boeiend en levendig geschreven boek heeft dr. Scheffer zeer veel onderzoek moeten verrichten, vaak op vrijwel onbetreden terreinen. Hij heeft dit op uiterst consciëntieuze wijze gedaan en daarvan verantwoording afgelegd in een handig afzonderlijk boekje, dat een schat van gegevens voor verder onderzoek naar de behandelde onderwerpen bevat. Hij heeft zich veel moeite gegeven om allerlei in zijn verhaal voorkomende personen en bedrijven te identificeren en als het ware geen zuiveldirecteur onopgemerkt gelaten. Een belangrijk element in de documentatie vormen de mededelingen van familieleden van de Tindals, die op zeer royale wijze allerlei zaken, die voor nabestaanden niet steeds even prettig waren, met de auteur hebben besproken. De uitvoering van het ruimschoots van goed uitgekozen illustraties voorziene boek is lofwaardig.

In een werk, dat zoveel feiten en cijfers bevat, konden drukfouten en kleine onjuistheden niet geheel uitblijven; zij zijn echter schaars. Wij willen slechts een paar storende foutjes noemen. Het is niet juist, dat de Amsterdamse radicalen in een later stadium progressief-liberalen werden genoemd (158); zij bleven daarvan uitdrukkelijk gescheiden tot ze in 1901, en niet in 1902 (162), zich aaneensloten in de VDB. De Radicale Bond heeft in december 1894 het fusieplan van Treub niet verworpen (163, 279); er is geen beslissing genomen, al was het duidelijk, dat de meerderheid er niet voor voelde. De aanduiding van het manifest der Liberale Unie van 1891 als een 'enorme zwenking' (167) lijkt ons wat overdreven; de verschillen met de circulaire van 1887 waren gering en inzake het kiesrecht hield de Unie vast aan de grondwet, die kentekenen van geschiktheid en welstand eiste. Een vreemde treffer van het drukfoutenduiveltje was de omdoping van het boekje van Van Praag, *De Radicalen, in Racialen!* (206, n. 494).

G. Taal

J. C. Witte, *J. B. van Heutsz. Leven en legende* (Bussum: Fibula-Van Dishoeck, 1976, 157 blz., f 19,90, ISBN 90 228 3532 4).

De directe aanleiding tot deze publicatie was, naar de auteur ons meedeelt, het bekende werk van P. van 't Veer over de Atjeh-oorlog. Witte stelde zich ten doel de controversiële figuur die Van Heutsz bij zijn leven en na zijn dood is geweest te ontdoen van de lagen geschiedvervalsing en -verfraaiing die daarop waren aangebracht. Ook zocht hij naar de redenen die een dergelijke misvorming van het 'historisch beeld' veroorzaakten. Het resultaat is een vlot geschreven en fraai geïllustreerde levensschets van de pacificator van Atjeh en gouverneur-generaal van Nederlands Indië, waaraan een apart hoofdstuk over de 'Van Heutsz-mythe' is toegevoegd.

De biografie van Van Heutsz die de lezer wordt geboden bevat op zichzelf weinig nieuws

en is hier en daar nogal fragmentarisch. Dat kon in een kort bestek van honderd bladzijden misschien ook moeilijk anders. Het laatste hoofdstuk, dat ingaat op de bewondering en verguizing die Van Heutsz na zijn dood in 1924 ten deel vielen, boeide mij persoonlijk het meest. Witte ziet een duidelijk verband tussen de opkomst van de rijkseenhedsgedachte en een behoudzuchtige koloniale politiek in de jaren twintig en dertig enerzijds en het cultiveren van de Van Heutsz-legende anderzijds. Toch was Van Heutsz, zoals de auteur vaststelt, te Utrecht niet erg in de gratie. Gerretson, de schoonzoon van generaal-majoor Van Daalen die in 1907 door Van Heutsz als gouverneur van Atjeh de laan werd uitgestuurd, had weinig met hem op. Anders lag dit bij Colijn, een van Van Heutsz' vroegere ondercommandanten die door zijn chef krachtig was gepousseerd. Bij de onthulling van het Van Heutsz-monument in Amsterdam in 1935 hield Colijn een lofzang op de ontslapen 'créateur des valeurs'.

Voor een antwoord op de vraag waarom zoveel van zijn tijdgenoten Van Heutsz als 'een groot man' zagen, had Witte ook kunnen verwijzen naar de dagboekantekeningen van de Amsterdamse reder en zakenman E. Heldring. Heldring, anders een nogal nurks heer, laat zich opvallend lovend over Van Heutsz uit:

Van Heutsz is dezer dagen overleden. Hij was een van onze weinige zeer groote mannen. Hij overwon in Indië elke sleur en bereikte, behalve de pacificatie van Atjeh, de vestiging van ons gezag door geheel Indië . . . In zijn goeden tijd was hij doortastend, ruw, merkwaardig helder van inzicht, ook in niet-militaire vraagstukken op politiek en financieel gebied; gezeur en etiquette minachtend, geheel de man dien wij toen in Indië met zijn angstige ambtenaars- en officierswereld noodig hadden¹.

Het is jammer dat Witte's boek wordt ontsierd door een aantal slordigheden. Zo wordt de naam van de bekende publicist Zentgraaff hardnekkig als Zendgraaff gespeld en moet de Algemeen Secretaris van het Nederlands Indische gouvernement D. F. W. van Rees het, tot in het register toe, met de eenvoudige aanduiding 'Rees' doen. In 1870 kwam geen cultuurstelsel tot stand, zoals op bladzijde 16 wordt vermeld, laat staan dat daarbij in feite het cultuurstelsel werd afgeschaft. Evenmin mag men stellen dat de Nederlandsche Handel-Maatschappij het alleenrecht voor de handel in de archipel bezat. Hiertegenover staan als pluspunten de prijzenswaardige distantie waarmee de auteur zijn hoofdpersoon behandelde en de aantrekkelijke vorm waarin hij de stof presenteerde. Witte's boek kan ertoe bijdragen, dat een breder publiek dan gewoonlijk aan historische publicaties is voorbehouden kennis neemt van een interessant stuk Nederlands koloniaal verleden.

C. Fasseur.

¹ J. H. J. van den Heuvel, *Nationaal of verzuild. De strijd om het Nederlandse omroepbestel in de periode 1923-1947* (diss. Nijmegen; Baarn: Ambo, 1976, 389 blz., ISBN 90 263 0353 x).

Als er één terrein is waarop de termen 'verzuiling' en 'zuil' algemeen van toepassing'

1. Joh. de Vries, ed., *Herinneringen en dagboek van Ernst Heldring, 1871-1954* (Utrecht, 1970) 572.